

REGERINGSKANSLIET

Denna rapport är en sammanställning grundad på Utrikesdepartementets bedömningar. Rapporten kan inte ge en fullständig bild av läget för de mänskliga rättigheterna i landet. Information bör sökas också från andra källor

Utrikesdepartementet

Mänskliga rättigheter i Ukraina 2011

ALLMÄNT

1. Sammanfattning av läget för de mänskliga rättigheterna och trendanalys

Ukraina har en stark ambition att närma sig EU och anpassa sin lagstiftning på centrala områden till EU:s regler, vilket är stadfäst i det mycket ambitiösa associeringsavtal mellan EU och Ukraina som färdigförhandlades i samband med ett toppmöte i december 2011. Ukraina har också genomfört en rad reformer och lagändringar i detta syfte och har som aktiv deltagare i EU:s Östliga partnerskap förbundit sig att respektera med EU gemensamma värderingar, inklusive demokrati och mänskliga rättigheter. Fortfarande kvarstår dock utmaningar i detta avseende, inte minst vad gäller implementeringen, och överlag har läget för de mänskliga rättigheterna försämrats under 2011. Landets ombudsman för mänskliga rättigheter anser att det finns ”allvarliga brister på samtliga nivåer och områden i samhället vilket leder till systematiska brott mot mänskliga rättigheter”.

Rättsväsendet uppvisar allvarliga brister, som förvärrats under 2011. Bland andra *Amnesty International* har rapporterat om ett ökat antal fall av tortyr i landets häkten. Inom domstolsväsendet råder utbredd korruption och politiskt motiverade rättegångar har ägt rum. De mest uppmärksammade är målen, och de fällande domarna, mot förra premiärministern Julia Tymosjenko och förra inrikesministern Jurij Lutsenko. Den nya lagen om domstolsväsendet är avsedd att underlätta åtgärder mot korruptionen inom rättsväsendet. Lagen saknar dock konkreta mekanismer för detta syfte och faktiska effekter av lagen har därför hittills uteblivit. Fängelseförhållandena är svåra. Högt uppsatta politiska företrädare säger sig vilja bekämpa korruptionen, men under 2011 försämrades

Ukrainas placering på *Transparency International*s lista över korruptionen i världens länder. En följd av detta är ojämlik tillgång till sociala tjänster, sjukvård och utbildning.

Kvinnors ställning i Ukraina påverkas fortfarande i hög utsträckning av stereotypa föreställningar om könsroller, och få kvinnor når de högsta positionerna, såväl inom offentlig förvaltning som i näringslivet. Kvinnorepresentationen i parlament och regering är med västeuropeiska mått mått låg. Människohandel är ett fortsatt problem. Trenden har dock ändrats från handel för sexuella syften mot arbetskraftsrelaterad människohandel. Åtgärder vidtas för att stävja människohandeln och Ukraina har i jämförelse med flera andra länder gjort framsteg när det gäller att integrera och stödja offer för människohandel. *Amnesty International* pekar ut våld i hemmet, främst mot kvinnor, som ett av de allvarligaste problemen i Ukraina.

Press- och yttrandefrihet är inskriven i författningen och mediescenen är pluralistisk, inte minst på Internet. Samtidigt finns tendenser mot en ökande ägandekoncentration och minskat utrymme för granskande politisk bevakning.

Främlingsfientlighet, antisemitism, homofobi och intolerans är källor till oro. Sedan 2007 finns dock inom inrikesministeriet och säkerhetstjänsten särskilda enheter ansvariga för att motverka hatbrott och främlingsfientlighet.

Inkomstklyftorna fortsätter att växa och fattigdomen är utbredd. Resursbristen inom den offentliga sektorn har till stor del satt sjukvårdssystemet ur spel och korruptionen gör att betalningsförmågan påverkar vårdkvaliteten. Ett akut problem är det ökande antalet hiv-smittade. Ukraina är det land i Europa med högst andel smittade. Runt 1,6 procent av den vuxna befolkningen är smittad, och experter varnar för att hundratusentals kan komma att dö av aids inom en överskådlig framtid.

Asylsystemet har inte förbättrats under 2011. Få ansöker om asyl, och av de som ansöker får ett ökande antal avslag. FN:s flyktingkommissariat, UNHCR, råder för närvarande stater att avstå från att utlämna asylsökande från tredjeland till Ukraina.

2. Ratifikationsläget beträffande de mest centrala konventionerna om mänskliga rättigheter samt rapportering till FN:s konventionskommittéer

Ukraina har ratificerat de mest centrala konventionerna på de mänskliga rättigheternas område.

De ratificerade konventionerna är:

- Konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter, *International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)*, samt tilläggsprotokollen om enskild klagorätt och avskaffandet av dödsstraffet,

- Konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (ICESCR)*,
- Konventionen om avskaffandet av alla former av rasdiskriminering, *Convention on the Elimination of all forms of Racial Discrimination (CERD)*,
- Konventionen om avskaffandet av alla former av diskriminering mot kvinnor, *Convention on the Elimination of all forms of Discrimination Against Women (CEDAW)* samt tilläggsprotokollet om enskild klagorätt,
- Konventionen mot tortyr, *Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CAT)*, samt tilläggsprotokollet om förebyggande av tortyr,
- Konventionen om barnets rättigheter, *Convention on the Rights of the Child (CRC)* samt de två tillhörande protokollen om barn i väpnade konflikter och om handel med barn, barnprostitution och barnpornografi (Ukraina har inte ratificerat tilläggsprotokollet om en klagomålsmekanism)
- Flyktingkonventionen, *Convention relating to the Status of Refugees*, samt det tillhörande protokollet från 1967,
- Den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen),
- Konventionen om rättigheter för personer med funktionshinder, *Convention on the Rights of Persons with Disabilities*.

Ukraina har inte ratificerat följande konventioner:

- Konventionen mot påtvingade försvinnanden, *Convention for the Protection of all Persons from Enforced Disappearances* (öppnades för undertecknande 2007, Ukraina har ännu inte undertecknat konventionen),
- Romstadgan för internationella brottsmålsdomstolen, *International Criminal Court (ICC)* (undertecknad men inte ratificerad).

Ukraina för en löpande dialog med de FN-kommittéer som övervakar respektive konvention.

MEDBORGERLIGA OCH POLITISKA RÄTTIGHETER

3. Respekt för rätten till liv, kroppslig integritet och förbud mot tortyr

Ukrainas författning förbjuder tortyr. Definitionen av tortyr i ukrainsk lagstiftning omfattar inte psykisk tortyr, vilket innebär en avvikelse från FN:s konvention mot tortyr. Enligt samstämmiga rapporter från organisationer för mänskliga rättigheter och internationella organisationer förekommer tortyr och annan grym eller förnedrande behandling i Ukraina. Framför allt uppges olika former av tortyr användas för att pressa fram bekännelser i brottsutredningar. Fortfarande uppges någon form av kvot för polisens måluppfyllelse existera, vilket antas leda till att erkännanden tvingas fram med våld. Organisationer för mänskliga rättigheter som genomfört intervjuundersökningar med personer som suttit i häkte uppges att nästan hälften av dem utsatts för någon form av våld. Häktena är överfulla och de sanitära förhållandena är bristfälliga. Tuberkulos är vanligt förekommande i häkten och fängelser.

Antalet intagna i fängelserna är för närvarande drygt 154 000 personer, vilket är en ökning med 24 000 personer sedan 2010. Flera enskilda organisationer arbetar med utbildning inom mänskliga rättigheter av personalen, vars grundutbildning på detta område till stor del är bristfällig. Problemet med växande korruption finns även i fängelserna. Löneläget för personalen är lågt. Antalet dödsfall, främst framkallade av utbredd tuberkulos, har ökat. Även antalet självmord har av ännu inte utredda orsaker ökat i fängelserna det senaste året. Antalet hiv-smittade ökar i fängelserna.

Det ukrainska militära försvaret är underfinansierat med låga ersättningsnivåer till anställda och värnpliktiga. En begränsad möjlighet till insyn i verksamheten innebär att det är svårt att kartlägga omfattningen av trakasserier mellan värnpliktiga(s.k. dedovsjtjina).

Utbildningen för värnpliktiga innehåller inslag av tuff och hård fysisk fostran, vilken för en del kan upplevas både kränkande och outhärdligt. Under 2011 avled 46 anställda och värnpliktiga, varav tolv under så kallad tjänsteutövning. En tredjedel av dödsfallen relaterades till självmord och en tredjedel till andra olyckliga omständigheter. Enstaka fall av misshandel mellan befäl och värnpliktiga förekommer i medias rapportering, liksom exempel på hur värnpliktiga används som handelsvara i form av uthyrd arbetskraft till högstbjudande.

4. Dödsstraff

Dödsstraffet avskaffades i Ukraina i samband med att landet blev medlem av Europarådet 1995.

5. Rätten till frihet och personlig säkerhet

Iakttagandet av rätten till frihet och personlig säkerhet brister som en följd av den omfattande korruptionen och den allvarliga resursbristen i rättsväsendet. Domstolarna är som regel överbelastade, med långa häktningstider och svårigheter att hålla lagstadgade frister för väckande av åtal som följd. Därtill kommer att många domare är utbildade under sovjettiden, vilket gör att rättssystemet till stor del fortfarande präglas av ett totalitärt rättstänkande som kraftigt skiljer sig från det i västvärlden.

Samstämmiga rapporter uppger att godtyckliga och långvariga frihetsberövanden förekommer och att detta är en rutinåtgärd som tillgrips då polis och åklagare förbereder åtal. Enligt ukrainska organisationer för mänskliga rättigheter förklaras detta delvis av att polischefers prestationer främst bedöms efter andelen fall som leder till fällande dom. För att öka sannolikheten för ett erkännande och en fällande dom utsträcker man tiden mellan gripande och åtal och använder inte sällan våldsamma förhörsmetoder.

Antalet dödsfall i landets häkten är fortsatt högt. Antalet anmälningar om polisvåld har ökat från 780 000 under 2010 till 980 000 under 2011.

Det finns inga av staten uppsatta restriktioner för ukrainska medborgares utlandsresande. Att erhålla ett pass är, liksom när det gäller många andra kontakter med myndigheter, ofta en långdragen och krånglig process, där mutor kan utkrävas av den sökande.

6. Rättssäkerhet och rättsstatsprincipen

Domare utses av presidenten för en period om fem år på rekommendation av Högsta lagrådet och Högsta kvalifikationskommissionen. Efter fem år kan parlamentet utse dem på livstid. Utnämningssystemet är kritiserat för att skapa ett beroendeförhållande mellan den dömande och den exekutiva makten.

Under juli 2010 antogs en ny lag om domstolsväsendet. Lagen innebär bland annat att domarnas låga löner – en delorsak till den höga korruptionen – kraftigt kommer att ökas under perioden 2011–2015, med början hos de lägsta domstolsinstanserna där domarlönerna kommer att höjas från 2 000 till 5 000 hryvnas (motsvarande 5 000 kronor) per månad. Antagningsproceduren för domarna blir mer transparent än tidigare med bl. a. ett anonymt datoriserat prov som kandidaterna måste avlägga innan de prövas i en antagningskommitté.

Den nya lagen ger presidenten en roll i domstolssystemet genom att presidenten inrättar och stänger domstolar. Den nya lagen minskar också Högsta domstolens befogenhet att överpröva domar och beslut som fattats i lägre domstolar. Europarådets Venedigkommission har gett ett antal rekommendationer om hur lagen kan förbättras och Ukraina har förutskickat förslag om att gradvis införa dessa rekommendationer i lagen. Detta har ännu inte skett.

Tillsammans med låga löner innebär rättsväsendets organisatoriska struktur, där beroendeförhållandet mellan exekutiva, lagstiftande och dömande makten gör att domare även på lokal nivå är mottagliga för såväl politiska påtryckningar som bestickning. Det råder en allmänt utbredd cynism bland befolkningen gentemot rättsstatens institutioner. Medborgarna tvivlar på att rättskipningen är oberoende, och tar ofta för givet att det finns andra bakomliggande motiv för kontroversiella domslut. Domstolsväsendet är den institution i Ukraina som har lägst tilltro bland befolkningen. En undersökning visar att endast 17 procent hyser tilltro till domstolsväsendet, vilket är bland de lägsta siffrorna i världen.

Säkerhetstjänsten bedriver enligt uppgifter från flera olika håll i ökande omfattning avlyssning och övervakning av personer som av olika skäl anses

vara ”intressanta”. Denna övervakning antas även omfatta Internet och e-posttrafik. Den rättsliga grunden för denna verksamhet anses osäker. Inte sällan dyker information, som inhämtats – eller påstås ha inhämtats – genom av statliga organ utförd avlyssning, upp i den politiska debatten.

Enligt *Transparency International* har korruptionen förvärrats under 2011. Ukraina har tappat placeringar i *Transparency International*s ”Korruptionsindex” och befinner sig nu på plats 152 av 182 tillsammans med Tadzjikistan (jämfört med 2010 då Ukraina var på plats 134). Politisk vilja tycks saknas för att inleda förändringar.

Den som grips har rätt till offentlig försvarare, som ska betalas av staten om den gripne saknar möjlighet att själv betala. I de fall då den gripne döms har domstolen rätt att kräva ersättning för den offentlige försvararen. I verkligheten fungerar systemet bristfälligt. Det krävs i praktiken ofta betydande finansiella medel för att kunna hävda sin rätt, inte minst då många advokater vägrar att åta sig fall mot den lilla ersättning som staten betalar. Det förekommer att förhör genomförs utan att den förhördes offentlige försvarare är närvarande, eller utan att någon sådan har utsetts, uppger en amerikansk rättshjälpsorganisation.

Principen att den tilltalade i brottmål anses oskyldig till dess att motsatsen har bevisats gäller formellt, men frikännandeprocenten är mycket låg. Ukraina är ett av de länder i världen där högst andel av de åtalade i brottmål döms till frihetsberövande.

7. Straffrihet

Presidenten, domare och ledamöter av parlamentet åtnjuter full straffrättslig immunitet. Formellt kan immuniteten upphävas genom beslut av parlamentet, men detta händer mycket sällan. Det finns exempel på att ledamöter av parlamentet på ett otillbörligt sätt anses ha utnyttjat sin immunitet.

Den omfattande korruptionen inom rättsväsendet gör att det ofta är möjligt att genom mutor och politiska kontakter köpa sig fri från ansvar och rättslig påföljd.

Fördomar och brist på utbildning och erfarenhet hos företrädare för de rättsvårdande organen innebär att det i praktiken förekommer straffrihet för gärningar som våld i hemmet och brott relaterade till främlingsfientlighet.

8. Yttrande-, press, och informationsfrihet, inklusive på internet

Press- och yttrandefrihet är inskriven i författningen. De flesta viktiga medieaktörer, såväl radio och tv som tidningar, står under kontroll av inflytelserika politiska och ekonomiska aktörer som i varierande utsträckning anses använda dem för att främja sina egna intressen. Det finns en tendens till ett minskat antal ägare på mediemarknaden. Innehållsanalyser av de största tv-

kanalerna visar på minskat utrymme för politisk rapportering och mer utrymme för underhållning. Den politiska rapportering som förekommer presenteras i stor utsträckning utan kommentarer eller analys.

I organisationen Reportrar utan gränser rankning av pressfriheten i världens länder 2011 intar Ukraina plats 116 av 179, vilket är en förbättring från i fjol då Ukraina befann sig på plats 131.

Det finns en ambition att skapa en tv-kanal som ska fungera enligt public service-principen, men i praktiken sker inga framsteg på detta område. Företrädare för oberoende media hävdar att det inte finns något politiskt intresse, från något håll, av att skapa en sådan kanal.

Det pågår en digitalisering av tv-nätet. Upphandlingen av licenser för digital sändning möttes av kritik då de kanaler som anses vara regeringskritiska i stort sett blev utan licenser.

Internet-tidningar, som i större utsträckning saknar kopplingar till ekonomiska och politiska intressen, är en allt viktigare källa till information för den ökande andel av befolkningen som har tillgång till Internet. I dagsläget har ca 48 procent av Ukrainas befolkning över 15 tillgång till Internet. Dessa nätpublikationer förefaller också åtnjuta större förtroende hos allmänheten än tryckta media och etermedia.

Antalet rapporter om censur är fortfarande högt, i synnerhet inom tv. Så kallad självcensur förekommer, det vill säga att journalister är lyhörda för sina chefers eller ägares önskemål och anpassar rapporteringen därefter för att få behålla anställningen. Ett antal regeringskritiska lokala tv-kanaler har lagts ner under året på grund av problem med skattemyndigheter eller med att få förnyat sändningstillstånd. I Charkiv stängde exempelvis tre lokala tv-kanaler sin verksamhet under 2011.

Antalet fall av politiskt motiverade övergrepp på journalister tycks ha minskat. Förekomsten av trakasserier av journalister tycks dock fortsatt vara allvarlig på lokal nivå. De är inte nödvändigtvis statligt sanktionerade.

Fallet med journalisten Georgij Gongadze, som mördades år 2000, har ännu inte klarats upp, trots den uttalade politiska målsättningen att bringa klarhet i detta mycket uppmärksammade fall. Även om personen som misstänks ha utfört dådet är häktad i avvaktan på rättegång, har dennes uppdragsgivare inte avslöjats. Ärendet väcker fortsatt debatt i Ukraina.

En ny lag har antagits om tillgång till information. Lagen förbättrar avsevärt möjligheterna för allmänheten att begära ut dokument om myndigheters verksamhet.

9. Mötes- och föreningsfrihet

Konstitutionen föreskriver mötesfrihet, men det är inte ovanligt att tillstånd för demonstrationer nekas. Försök till demonstrationer mot lagföringen av Julia Tymosjenko har bemötts med massiva polisinsatser.

Föreningsfrihet föreskrives i konstitution och lag och respekteras i stort. En nyligen antagen lag gör det lättare för organisationer att registrera sig och bedriva sin verksamhet.

10. Religions- och övertygelse frihet

Såväl konstitutionen som andra lagar föreskriver religionsfrihet, vilket också i stort respekteras.

Det finns ingen statsreligion, men klagomål förekommer i vissa regioner från representanter för vissa mindre religiösa minoriteter om bristande likabehandling från lokala myndigheter.

Den låga takten vad gäller restitution av egendom för religiösa ändamål som konfiskerats under Sovjettiden utgör fortsatt ett problem, som försvåras av att olika grupper gör anspråk på samma egendom.

Den judiska befolkningen, som utgör runt 0,5 procent, uppges inte möta påtagliga inskränkningar i utövandet av sin religion. Från statligt håll finns vare sig på nationell eller på regional nivå någon sanktionerad antisemitism. Från flera källor rapporteras dock en ökande antisemitism i det ukrainska samhället, särskilt bland yngre ukrainare. Något fler brott med antisemitiska förtecken har rapporterats under året jämfört med tidigare år.

11. De politiska rättigheterna och de politiska institutionerna

Ukrainas konstitution ger presidenten stort inflytande och en ledande roll.

Presidenten väljs i allmänna val för fem år och parlamentet för fyra år. För närvarande finns fem partier eller block i *Radan*, parlamentet. Rösträtten är allmän för både män och kvinnor och valhemlighet råder. Frågor om tolkningen av författningen avgörs av en författningsdomstol. En tredjedel av domstolens domare utses av presidenten, en tredjedel av parlamentet och en tredjedel av ett domarkollegium.

I december 2011 antog parlamentet med bred majoritet en ny lag om val till parlamentet inför parlamentsvalen i oktober 2012. Lagen återinför ett blandat valsystem där hälften av parlamentets 450 ledamöter väljs enligt proportionella partilistor och hälften väljs i enmansvalkrets. Ändringen av valsystemet skedde i en huvudsakligen sluten process. Den arbetsgrupp som utformade lagförslaget saknade substantiell representation från opposition eller det civila samhället.

I parlamentet är 36 av 450 ledamöter kvinnor, det vill säga åtta procent (att jämföra med 39 kvinnor i det parlament som valdes 2006 och 24 kvinnor i parlamentet från 2002). Det kvinnliga politiska deltagandet är något högre på regional nivå. Bland ledamöterna i regeringen finns för närvarande endast en kvinnlig minister.

Radan domineras av *Regionpartiet*, som blev största parti i valet 2007. Näst störst blev *Julia Tymosjenkos block*. Före presidenten Jusitjenkos allians *Vårt Ukraina-Nationellt självförsvar* erhöll endast hälften så många röster som Tymosjenkos block. Därtill kommer två mindre partier, *Kommunistpartiet* och *Lythvyns block*. Under mandatperioden har vissa ledamöter brutit sig ur och skapat en ny fraktion i parlamentet kallad *Reformer för framtiden*. Det finns även oberoende ledamöter. De praktiska skillnaderna mellan partierna är för en utomstående bedömare av marginell betydelse, där personligheter och bakomliggande finansiering förefaller vara av större vikt. Nästa parlamentsval hålls oktober i 2012.

Det lokala och regionala självstyret är relativt svagt utvecklat och begränsas bl. a. av bristen på egen beskattningsrätt för de lokala organen, samt av att de minsta territoriella enheterna är alltför små för att kunna bära utgifterna för de åtaganden som de har enligt lagstiftningen.

En ombudsman för mänskliga rättigheter inrättades genom ett parlamentsbeslut 1998 och är formellt underordnad parlamentet. Ombudsmannen har enligt lag obegränsat tillträde till alla statstjänstemän och valda befattningshavare, inklusive presidenten, och likaledes obegränsad tillgång till allmänna handlingar. Det finns dock inga påföljder för den som vägrar lämna ut dokument eller inte rättar sig efter ombudsmannens rekommendationer. Den nuvarande ombudsmannens mandat förnyades under 2008 och sträcker sig fram till 2012.

Ukrainas politik kännetecknas bland annat av att ledande företagsgrupper har ett stort inflytande. Jämfört med de flesta övriga länder i f.d. Sovjetunionen har Ukraina sedan den s.k. Orangea revolutionen skaffat sig ett gott renommé vad gäller genomförande av fria och rättvisa val.

EKONOMISKA, SOCIALA OCH KULTURELLA RÄTTIGHETER

12. Rätten till arbete och relaterade frågor

Ukraina har ratificerat samtliga av Internationella arbetsorganisationens (ILO) åtta grundläggande konventioner om mänskliga rättigheter. Det finns runt 143 registrerade fackföreningar, dels arvtagare till de gamla, sovjetiska fackföreningarna som fortfarande står staten nära, dels nya, oberoende. De oberoende fackföreningarna beräknas ha ungefär en sjättedel av det totala antalet fackanslutna, men exakta siffror är inte tillgängliga. Anslutningsgraden anses ha minskat något på senare år.

Enligt officiella siffror uppgår arbetslösheten till två procent. ILO uppskattar dock att den verkliga siffran ligger kring 8,6 procent. Skälet till att siffrorna skiljer sig kraftigt åt är att många arbetslösa inte ser någon anledning att anmäla sig till arbetsförmedlingar, inte minst då den arbetslöshetsersättning som utgår är låg (runt 934 hryvna, cirka 778 kronor per månad). Förekomsten av en omfattande svart sektor (enligt ILO 30-60 procent av ekonomin) gör siffran än mer osäker. Ungdomsarbetslösheten ligger kring 20 procent.

Främst regionerna kring Kiev, Lviv, Odessa, Dnipropetrovsk och Donetsk uppvisar ekonomisk tillväxt. På landsorten stagnerar ekonomin. Arbetarnas möjlighet att påverka sina arbetsvillkor är begränsad.

Medellönen i Kiev är cirka 4 148 hryvna (cirka 3 456 kronor). I Ukraina som helhet är medellönen 2 722 (ca 2 268 kronor) hryvna. Den svåra situationen på arbetsmarknaden illustreras av att en stor andel av Ukrainas arbetsföra befolkning – enligt *International Organisation for Migration*, IOM kan det röra sig om 1,5-4,5 miljoner – arbetar utomlands, främst i EU och i Ryssland. Där saknar de ofta uppehållstillstånd, anställningskontrakt och ibland till och med giltiga passdokument och är därför sårbara och kan utnyttjas för tvångsarbete och prostitution.

Sedan 1991 räknar IOM med att det finns 120 000 ukrainska offer för människohandel. Enligt IOM ligger antagligen antalet nya offer för människohandel på en konstant nivå, runt 5 500 per år. Antalet registrerade offer som fått hjälp sjönk under 2011. Detta tros bero på att inrikesministeriets lokala avdelningar, som bland annat ansvarade för registrering av offer för människohandel, temporärt stängde under 2011 i samband med en omstrukturering av regeringen. Det finns runt 80 rikstäckande enskilda organisationer, varav 27 arbetar med hjälp direkt till offren. Detta nationella nätverk gör Ukraina till ett föregångsland i regionen. Organisationernas arbete har lett till ett trendskifte där människohandel med sexuellt syfte minskat. Emellertid har samtidigt en ökning av människohandel för tvångsarbete skett. Andelen manliga offer ökar, medan andelen offer för människohandel för sexuella ändamål minskar. Runt 67 procent av offren för människohandel är inte relaterade till sexuella ändamål, men hamnar i förhållanden som innebär stor utsatthet och närmast total rättslöshet, främst i Ryssland, Polen och Irak.

Totalt 8 157 personer, varav de flesta kvinnor, har hittills fått hjälp. IOM räknar med att mindre än två procent av dessa återvänder utomlands.

En stor andel funktionsnedsatta är arbetslösa, men ett nationellt program som resulterat i inrättandet av arbetsrehabiliteringscentrum anses vara ett steg i rätt riktning. Fyra procent av arbetsplatserna på företag är enligt lag avsatta för funktionsnedsatta.

13. Rätten till bästa uppnåeliga hälsa

Formellt finns ett lagstadgat socialt skydd som inkluderar fri sjukvård. Resursbristen inom den offentliga sektorn har emellertid till stor del satt systemet ur spel, och sjukvården saknar idag kostnadsfria läkemedel och erforderlig utrustning för att kunna erbjuda majoriteten av medborgarna adekvat vård. Låga löner gör att vårdpersonal förväntar sig extra betalning för mer avancerad vård eller för att tillhandahålla läkemedel. I budgeten för 2012 tilldelades hälsosektorn medel motsvarande 2 procent av den totala budgeten vilket utgör en ökning från tidigare år. Kvaliteten på vården på landsbygden är betydligt sämre än i städerna. Omfattande korruption gör att betalningsförmågan påverkar vårdkvaliteten.

Hälsosituationen visar på allvarliga brister. Alkoholismen är utbredd och är den främsta orsaken till att medellivslängden för män endast är 65,2 år. Dödsorsaken står främst att finna i hjärt- och kärlsjukdomar och olyckor. För kvinnor är medellivslängden 75,5 år. Tuberkulos är ett annat stort problem. Omkring 500 000 fall finns registrerade på vårdinstitutioner men läkare bedömer att den verkliga siffran är närmare en miljon fall av tuberkulos.

Hiv-epidemin i Ukraina, som enligt FN:s aidsprogram, UNAIDS, är en av de allvarligaste i Europa, fortsätter att förvärras. I början av 2010 uppskattade UNAIDS att 360 000 av den vuxna befolkningen (över 15 år) i Ukraina var hiv-smittad. Den officiella ukrainska siffran är 115 275 registrerade fall varav 16 764 har utvecklat aids. Den vanligaste spridningsorsaken är smitta via heterosexuell kontakt, vilket har ökat antalet hiv-smittade nyfödda. Intravenöst missbruk är också en vanlig spridningsorsak. Det finns tecken på en viss stabilisering. Ökningen av smittade personer har avstannat och gått tillbaka aningen sedan 2010. Myndigheterna har börjat tillföra mer resurser för att få bukt med epidemin. I februari 2009 antog det ukrainska parlamentet för första gången ett nationellt program för att bekämpa spridningen av HIV/AIDS och avdelade särskilda budgetmedel för att planen skulle kunna verkställas.

Barn- och mödravården är eftersatt på grund av bristande resurser. Barnsjukdomar sprids ofta på förlossningskliniker och utgör den främsta orsaken till en förhållandevis hög barnadödlighet. En annan orsak är bristande kunskap hos vårdpersonal och föräldrar.

Psykvården är eftersatt och lågprioriterad. Det är inte ovanligt att psykiskt sjuka som begått brott hamnar i vanliga fängelser.

Tjernobyl-katastrofen är fortsatt en faktor vid bedömningar av hälsosituationen i landet. Den senaste rapporten från Tjernobyl Forum uppger att runt 4 000 personer kommer att dö av cancer på grund av olyckan. Av dessa skulle statistiskt sett ungefär en fjärdedel ha dött av cancer även om de inte blivit utsatta för extra strålning från det havererade kärnkraftverket. Riskerna anses ha överskattats, men det är ett ovedersägligt faktum att ansenliga arealer för

överskådlig framtid kommer att vara avspärrade och att katastrofen fortsätter att åsamka människor psykiskt lidande.

14. Rätten till utbildning

Varje ukrainsk medborgare har rätt till fri skolgång, från förskola till högre utbildning, inom statliga och kommunala utbildningsinstitutioner. Skolundervisningen håller trots materiella tillkortakommanden ofta relativt hög kvalitet, vilket också gäller viss högre utbildning.

I landet finns cirka 2,3 miljoner studenter fördelade på 846 universitet, varav drygt hälften betalar för sin utbildning. Flertalet studenter är hänvisade till att själva finansiera sina studier genom arbete eller ekonomisk hjälp från föräldrar eller anhöriga. Ett fåtal erhåller stipendier. Resultatet av detta är social snedrekrytering till högre utbildning. Antalet studerande fördelas jämnt mellan kvinnor och män. Inom forskning är kvinnor dock underrepresenterade.

Det är allmänt bekant att korruptionen inom både skolväsendet och den högre utbildningen är omfattande, både vid inträdesprov och vid examinationer under utbildningen. Detta hänger samman med de låga lärarlönerna, och möjliggörs bland annat genom att examinationer till stor del är muntliga.

15. Rätten till en tillfredsställande levnadsstandard

Levnadsstandarden är hos breda grupper fortfarande lägre än 1991, då Ukraina blev självständigt. Enligt ukrainska uppgifter befinner sig 24 procent av befolkningen under fattigdomsgränsen (beräknat som 75 procent av minimilönen). Skulle man följa FN:s kriterier för fattigdom skulle 78 procent av befolkningen hamna under fattigdomsgränsen. Utsatta grupper är lågavlönade, barn, pensionärer och landsortsbefolkningen. En välansedd tankesmedja hävdar att medelklassen i Ukraina uppgår till drygt tio procent av befolkningen. Inkomstklyftorna växer i samhället och en rättvis omfördelning förefaller inte ha hög prioritet hos politikerna. Många lever alltjämt under eller kring existensminimum och för runt sex procent av befolkningen går i stort sett hela den disponibla inkomsten till boende och mat. Minimilönen är motsvarande 910 kronor i månaden. Många har sina huvudinkomster inom den svarta sektorn. Det sociala skyddsnätet är fortfarande svagt. Medelpensionen uppgår till motsvarande drygt 960 kronor för Ukrainas omkring 13,7 miljoner pensionärer. Fattiga har inte samma tillgång till utbildning och sjukvård och har därmed svårt att ta sig ur sin situation.

Pensionsåldern i Ukraina är 55 år för kvinnor och 60 år för män. Antalet arbetande pensionärer har ökat till runt två miljoner. Från och med oktober 2011 höjs pensionsåldern för kvinnor med ett halvt år i taget varje år med slutmålet 60 år. För statsanställda män har pensionsåldern höjts till 62 år.

Även om situationen på bostadsmarknaden har hårdnat, särskilt i de större städerna, har många sitt boende garanterat sedan sovjettiden och bor kvar i sina gamla lägenheter. För många är bostadssituationen svår med trångboddhet och avsaknad av tillräcklig uppvärmning under vintern. Hemlöshet är ett problem i storstäderna.

Ett sätt att mäta ett lands utveckling är FN:s Human Development Index, HDI (utvecklingsindex) där 2011 års index för Ukraina var 0,729. Detta är en viss ökning jämfört med 2010 som placerar Ukraina på plats 76 av 187 länder. En hög utbildningsnivå drar upp indexet, men en förväntat låg medellivslängd och en låg medelinkomst drar ned det.

OLIKA GRUPPERS ÅTNJUTANDE AV DE MÄNSKLIGA RÄTTIGHETERNA

16. Kvinnors åtnjutande av mänskliga rättigheter

Ukrainsk lagstiftning diskriminerar formellt inte kvinnor, men myndigheterna tycks inte göra speciellt mycket för att komma tillrätta med de problem som finns. I det ukrainska samhället är de traditionella könsrollerna påtagliga och samhället är i hög grad mansdominerat, även om kvinnor i minst lika hög grad som män erhåller högre utbildning. Få kvinnor har framträdande positioner inom politik och näringsliv. Det förekommer att anställningsannonser anger önskat kön hos de sökande och att det till och med skrivs ut att män kan förvänta sig en högre lön.

Våld mot kvinnor i hemmen är utbrett, och fördomar inom polis och rättsväsende gör att beivrandet av brott ofta är bristfälligt – kvinnoorganisationer uppger att polis ofta uppmanar kvinnor som anmäler sina män för misshandel att ta tillbaka anmälan. Ett tecken på ett starkt civilsamhälle är att nya kvinnocentrum har öppnats där kvinnor får stöd och råd, till exempel om hur de ska gå till väga för att ta ut skilsmässa från män som misshandlar dem. Enligt rapporter från kvinnoorganisationer utsätts kvinnor ofta för sexuella trakasserier på arbetsplatsen.

Ukraina är såväl ursprungs- som transitland, och i viss mån destinationsland, för människohandel med främst kvinnor, men även barn och ett ökat antal män (för sexuell slaveri, tiggeri och som arbetskraft). Människohandeln med kvinnor från Ukraina går framförallt till Turkiet, Ryssland, Polen och Irak. Handeln möjliggörs dels av okunskap om arbetsmarknadssituationen utomlands, dels av organiserade brottssyndikats skicklighet i att utnyttja en svår socioekonomisk situation. Majoriteten av de kvinnor som luras till sexslaveri reser till en början frivilligt. Många av dem ser små andra möjligheter att förtjäna sitt uppehälle. Det ska i sammanhanget påpekas att också ukrainska män utsätts för människohandel, främst för arbete som bygg- eller gruvarbetare. Efter den ekonomiska krisen har många tvingats utomlands för att arbeta under slavlika förhållanden för att klara lån på bil eller bostad.

Ukrainska myndigheter gör i samarbete med internationella organisationer viktiga insatser för att förebygga och bekämpa handel med kvinnor och barn. Under 2006 skärptes lagstiftningen avseende människohandel och en lagändring gjorde att kvinnor inte längre kan dömas för prostitution om de på grund av människohandel tvingats till detta. Ett brett nätverk av enskilda organisationer har skapats för att underlätta hemvändande. Flera kampanjer har satts igång, delvis med hjälp av ukrainska kända personligheter och tv-reklam. *International Organisation for Migration*, IOM, har ett omfattande program för tidigare offer för människohandel, där de får rehabilitering och hjälp att återvända till samhället.

17. Barnets rättigheter

Barn drabbas ofta hårt av den svåra ekonomiska situationen, som i många är kopplad till alkoholiserade föräldrar och deras vanskötsel av sina barn (i vissa regioner uppges detta beröra var tredje familj). I allvarliga fall leder missbruket till vräkning och hemlöshet för barn som i sin tur börjar missbruka droger eller alkohol. År 2011 fanns enligt officiella uppgifter ca 72 000 föräldralösa barn i fosterfamiljer. Runt 4 000 bodde på institution. Antalet hemlösa barn skattas till mellan 30 000 och 150 000. Institutionsväsendet för omhändertagande av barn har begränsade resurser. Enligt FN:s flyktingkommissariat, UNHCR, minskar visserligen antalet barn på institutioner i absoluta tal (antalet barn totalt i Ukraina minskar dock också, från 14 miljoner för drygt tio år sedan till dagens 8,3 miljoner) men andelen ökar, från 0,6 procent för drygt tio år sedan till dagens 1,1 procent. Institutionerna erbjuder främst tak över huvudet och utbildningsmöjligheter, men inte möjlighet att återintegreras eller upptas av fosterföräldrar. Detta är en stor utmaning för det ukrainska systemet. Endast en svag ökning av antalet fosterfamiljer (främst släktingar) kan noteras.

Barnsjukvården uppvisar brister, till exempel i omhändertagandet av det stora antalet barn med funktionsnedsättningar. Även skolgången påverkas – det råder ofta brist på både lärare och läromedel och ett stort antal barn uteblir från skolan, de flesta av psykosociala skäl.

Enligt den enda rikstäckande undersökning som gjorts, från 1999–2000, arbetade 450 000 barn under 18 år, varav knappt hälften inom jordbruket. Vissa indikationer tyder på att antalet fall av barnarbete i strid med ILO-konventionen ökar. Problem finns främst i den informella sektorn, där ingen hänsyn tas till arbetslagstiftningen och där barn arbetar under vådliga förhållanden, bland annat inom gruvnäringen i östra Ukraina. ILO noterar också att barn till fattiga föräldrar tvingas ut på arbetsmarknaden i stället för att gå i skolan. Även barn som flyr institutioner är i riskzonen.

Presidenten har utnämnt en särskild ombudsman för barns rättigheter.

18. Rättigheter för personer som tillhör nationella, etniska, språkliga och religiösa minoriteter samt urfolk

Diskriminering till följd av ras, hudfärg, religiös eller politisk uppfattning får enligt lag inte förekomma. Det finns emellertid en utbredd misstänksamhet mot vissa befolkningsgrupper, vilket i första hand riktar sig mot muslimer, romer och människor som antas vara från Kaukasus eller tredje världen. Det finns ett växande antal rapporter om att ordningsmakten inte tar brott mot personer med annan hudfärg på samma allvar som brott som begås mot ljushyade, och också om trakasserier i form av till exempel dokumentkontroller.

De många minoriteterna i Ukraina – 130 enligt folkräkningen 2004 – kan i allmänhet utan inskränkningar utöva sin religion och ge uttryck för sin kultur. De runt 300 000 Krimtatarer som från slutet av 1980-talet återvände till Krim från deportationen i Centralasien mötte inledningsvis svårigheter, bland annat med att erhålla ukrainskt medborgarskap. Oroligheter kring ockupation av jordlotter förekommer med viss regelbundenhet. De socioekonomiska problemen är fortfarande mycket stora, med en arbetslöshet kring 60 procent. Också bland romerna, som framför allt bor i västra Ukraina, är arbetslösheten mycket hög.

Påståenden om att den stora gruppen rysketniska och rysktalande ukrainare skulle utsättas för diskriminering – bland annat inom utbildningsväsendet och främst i de huvudsakligen ukrainskspråkiga västra och centrala delarna av landet – hörs regelmässigt. Dessa påståenden har ofta en politisk överton. Det ryska språkets ställning stärks idag genom aktiva politiska åtgärder inom utbildningsväsendet och en liberalare språklagstiftning för media.

19. Diskriminering på grund av sexuell läggning eller könsidentitet

Enligt en sociologisk studie genomförd av en enskild organisation har homofobin ökat de senaste fem åren. I en undersökning hävdar 49 procent av de tillfrågade att de inte anser att HBT-personer bör åtnjuta samma rättigheter som andra medborgare. Denna trend bekräftas av organisationer för homo-, bi- och transsexuella personer.

Det förekommer inte någon statligt sanktionerad diskriminering av LGBT-personer. Ukrainska politiker från samtliga partier uttrycker sig dock ofta nedgraderande eller direkt förolämpande mot LGBT-personer. Exempelvis har ett lagförslag lagts i parlamentet som ska förbjuda så kallad homosexuell propaganda. Lagförslaget initierades av representanter från samtliga partier i parlamentet utom Regionpartiet.

Inga statligt finansierade upplysningskampanjer om homosexualitet förekommer. En bidragande roll till den ökande homofobin anses vara kyrkans starka roll i landet och dess anti-homosexuella budskap.

I ukrainsk lagstiftning omnämns sexuell läggning överhuvud taget inte. Detta betyder inte att homosexuella eller bisexuella har samma rättigheter som heterosexuella. Det är inte möjligt att ingå äktenskap eller registrerat partnerskap med en person av samma kön.

20. Flyktingars rättigheter

Ukraina har anslutit sig till 1951 års flyktingkonvention och dess protokoll från 1967. Principen om första asylland tillämpas dock inte i praktiken. Det rättsliga ramverket för flyktingars omhändertagande finns på plats, och bland annat FN:s flyktingkommissariat, UNHCR, arbetar med att ytterligare stärka Ukrainas svårt underutvecklade kapacitet. Det händer att principen om ”non-refoulement” inte respekteras, det vill säga att ingen får återsändas till ett område där hon eller han har välgrundad fruktan för att råka ut för förföljelse eller omänsklig behandling. Alla konventionsflyktingar ska, enligt 2001 års flyktinglag, ges samma förmåner som landets medborgare. Ukraina har cirka 2 500 registrerade flyktingar. Trots det låga antalet är deras levnadsförhållanden ofta undermåliga då Ukrainas system för flyktingmottagning är lågt prioriterat och därmed saknar medel och kvalificerad personal. Det råder brist på tolkar och psykologer. Omsättningen av personal inom berörd statlig förvaltning är omvitnad och internationella utbildningsinsatser blir därmed effektiva endast under en kort tid. En förordning om lokal integration av flyktingar, som utfärdades år 2009, innebar en viss förbättring eftersom den skapade möjligheter för både Utbildnings- och Arbetsministeriet att mer aktivt verka för flyktingars integration i samhället.

Ukraina tog emot 2 844 asylsökande 2010 enligt UNHCR:s senaste statistik, en ökande tendens. Kvaliteten på besluten anses vara låg, delvis sammanhängande med att myndighetsstrukturen nu reformeras. Ukraina håller på att skapa en migrationsmyndighet under Inrikesministeriet, något som UNHCR kritiserat. UNHCR anser att Ukraina borde ha en migrationsmyndighet med tydligare civil prägel.

Ukraina är ett transitland för tiotusentals personer årligen som på illegal väg söker sig till EU. Situationen för dessa människor är ofta mycket svår, då den ukrainska kapaciteten att ta emot dem är högst begränsad. Gränspoliserna driver uppsamlingsläger runt om i landet, där standarden är undermålig. Rasism och främlingsfientlighet drabbar migranter och asylsökande, vilket UNHCR rapporterar om.

21. Rättigheter för personer med funktionsnedsättning

Runt 2,71 miljoner ukrainare är enligt ukrainsk definition klassade som ”invalidier” i olika kategorier, varav 165 000 är barn. Med svenska mått mätt skulle bara en mindre andel av dessa klassas som funktionsnedsatta. Systemet för funktionsnedsatta har förbättrats sedan sovjettiden, men flera kvarlevor finns kvar, bland annat särskilda företag för blinda och döva. Lagstiftningen för

funktionsnedsatta förbättras gradvis, men genomförandet tar längre tid. Det är långt kvar till en anpassning av det offentliga rummet. Textade tv-sändningar av nyheter förekommer inte, teckentolkning är mycket ovanlig och det råder brist på litteratur med blindskrift. En handlingsplan för funktionsnedsatta utarbetas för närvarande av parlamentet tillsammans med vissa frivilligorganisationer.

ÖVRIGT

22. Frivilligorganisationers arbete för mänskliga rättigheter

Amnesty International, *Freedom House*, Helsingforskommittén, liksom andra internationella och inhemska organisationer för mänskliga rättigheter är verksamma i landet och tillåts i princip arbeta fritt. Ett ökande antal organisationer rapporterar dock om inblandning i deras verksamhet från skattemyndigheter och säkerhetstjänst.

23. Internationella och svenska insatser på området mänskliga rättigheter

De flesta internationella organisationer är representerade i Ukraina, till exempel flertalet FN-organ, *International Organisation for Migration* (IOM), Organisationen för säkerhet och samarbete i Europa (OSSE), och Internationella arbetsorganisationen (ILO) samt Europarådet. Alla arbetar inom sina sakområden direkt eller indirekt med mänskliga rättigheter. Internationella organisationer har stor betydelse för att ta tillvara framför allt minoriteters åtnjutande av mänskliga rättigheter. Detta arbete har gett goda resultat. Till exempel är Rödakorskommittén, ICRC, sedan 1995 verksam bland annat för att förbättra kunskapen om mänskliga rättigheter i skolor och inom polisen och armén. De uppmärksammar också krimtatarernas situation. IOM fokuserar på åtgärder mot människohandel.

Världsbanken och EU-kommissionen är de största enskilda givarna i Ukraina. Sverige och Tyskland är de största bilaterala givarländerna bland EU:s medlemsstater. Övriga stora givarländer är USA, Kanada och Schweiz. På grund av den försämrade situationen för mänskliga rättigheter i Ukraina, har Sida ökat sina insatser på området. Sida har ett pågående program som genomförs av Europarådet för att förbättra situationen inom landets fängvårdssystem, där situation för mänskliga rättigheter är allvarlig.

Sida ger organisationsstöd till ukrainska medieorganisationer, eftersom trenden är att medierna fortsätter att stå under tryck från myndigheter. Av samma anledning har Sida ökat stödet till organisationer inom det civila samhället som är verksamma inom mänskliga rättigheter.